

## FRANCISCO DE VITORIA A ŠPANIELSKA CONQUISTA NOVÉHO SVETA

Peter Vyšný\*

**Abstrakt:** Španielska conquista (dobytie) Nového sveta (amerického kontinentu) sa v Španielsku v 16. až 17. storočí stala predmetom seriózných akademických skúmaní, analýz, diskusií a polemík, ktorých protagonisti sa všeobecne označujú ako teológovia – juristi. Štúdiá sa zameriava na analýzu conquisty, ktorú uskutočnil jeden z najpoprednejších teológov – juristov, Francisco de Vitoria. V texte sa systematicky približuje, vysvetľuje a rozoberá Vitoriovo komplexné myslenie spojené s conquistou, spočívajúce na rozlíšení a rozbere siedmich nelegitímnych a ôsmich legitímnych titulov (dôvodov) conquisty (*justos títulos*). V texte sa tiež poukazuje na určité, vo väčšej alebo menšej miere inovatívne prvky Vitoriovho myslenia spojeného s conquistou, ktorými boli koncept suverenity ľudu, právo každého člena medzinárodného spoločenstva komunikovať s ostatnými členmi (*ius communicationis*), koncept medzinárodného práva (*ius inter gentes*) a koncept medzinárodného spoločenstva (*totus orbis*).

**Kľúčové slová:** conquista, Vitoria, *justos títulos*, suverenita ľudu, *ius communicationis*, *ius inter gentes*, *totus orbis*

### ÚVOD

Španielsky výraz *conquista*, t. j. *dobytie*, je *terminus technicus* označujúci proces objavovania (prieskumu), vojenského podmaňovania a osídľovania Nového sveta, konkrétne karibských ostrovov a území v severnej, strednej a južnej Amerike, Španielmi. Proces sa začal prvou transatlantickou výpravou Krištofa Kolumba (3. 8. 1492 – 15. 3. 1493), ktorá sa s istým zjednodušením považuje za „objavenie Ameriky“, a pokračoval v nasledujúcich rokoch 15. storočia, ako aj v 16. storočí, pričom jeho výsledkom bolo relatívne efektívne ovládnutie prevažnej časti amerického kontinentu, dobovo nazývaného *Indie* (*Indias*), Kastílskou, respektíve Španielskou Korunou a podriadenie miliónov jeho pôvodných obyvateľov – *Indiánov* (*indios*) jej zvrchovanej vládnej moci, dobovo označovanej pojmom *dominium*.

So španielskou *conquistou* a kolonizáciou Indií bola na jednej strane spojená potreba riešiť zložité praktické problémy, administratívne, ekonomické či misiologické (významným zdrojom legitimacy španielskeho *dominia* nad Indiami bola povinnosť plošne christianizovať Indiánov, ktorej realizáciou pápež Alexander VI. v roku 1493 podmienil platnosť donácie Indií Španielsku, ktorú uskutočnil z pozície „pána celého sveta“). Na druhej strane, *conquista* a kolonizácia boli aj predmetom seriózných teoretických reflexií, analýz, diskusií a polemík, majúcich nielen akademický význam, ale aj nezanedbateľný vplyv na španielsku reálnu koloniálnu politiku a legislatívnu aktivitu zameranú na Indie a Indiánov. Tieto reflexie, analýzy, diskusie a polemiky boli významnou súčasťou politicko-juristicko-teologicko-filozofického diskurzu Španielska 16. a sčasti ešte aj 17. storočia, ktorého centrom bola univerzita v meste Salamanca, respektíve určitá svojrázna

---

\* Doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD., Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave. E-mail: petervysny@hotmail.com.

intelektuálna škola (*Escuela de Salamanca*),<sup>1</sup> ktorá sa pri nej sformovala. Akademickí protagonisti tohto diskurzu sa všeobecne označujú ako *teológovia-juristi*.

Myslenie španielskych teológov-juristov spojené s *conquistou* Nového sveta bolo značne komplexné a interdisciplinárne – integrovalo juristické, teologické i filozofické teórie, tézy či poznatky. Možno mu priznať istú originalitu, hoci jeho ideové východiská vo veľkej miere neboli originálne – teológovia – juristi nadväzovali, sčasti, pravda, tvorivo, na skoršie – stredoveké (respektíve anticko-stredoveké) myslenie, a to hlavne na sv. Tomáša Akvinského a vedu kánonického práva.<sup>2</sup>

Centrálnym problémom myslenia teológov-juristov boli legitimita a konzekvencie *conquisty*. Teológovia-juristi sa usilovali identifikovať, respektíve sformulovať tzv. *spravodlivé dôvody* (*justos títulos*) *conquisty*, t. j. juristické, teologické a filozofické skutočnosti, tézy či teórie ospravedlňujúce *conquistu*, skúmali možnosť legitimizovať *conquistu* jej vyhlásením za *bellum iustum*, zaoberali sa právami a povinnosťami, ktoré mali Španieli voči Indiánom, a naopak, a skúmali aj ďalšie otázky. Myslenie teológov-juristov malo takpovediac „vedľajší produkt“, ktorým boli určité celistvé teórie štátu, práva (osobitne ľudskej slobody a ľudských práv) a medzinárodných vzťahov a práva, predstavujúce dôležitý príspevok Španielska k budovaniu intelektuálnej základne európskeho kontinentálneho právneho systému, z neho vychádzajúceho latinskoamerického právneho systému, ako aj globálneho medzinárodného práva.

Táto štúdia sa zameriava na myslenie jedného z najpoprednejších teológov-juristov, dominikána Francisca de Vitoriu (1483/1486–1546).<sup>3</sup> Cieľom štúdie je systematicky (nie však vyčerpávajúco): 1) priblížiť a rozobrať Vitoriovo myslenie spojené s *conquistou* (respektíve s jej legitimitou), 2) poukázať na určité, z dobového hľadiska vo väčšej alebo menšej miere inovatívne prvky tohto myslenia a 3) celkovo toto myslenie zhodnotiť. Základným prostriedkom na dosiahnutie cieľa štúdie je rozbor príslušných textov Francisca de Vitoriu.

## 1. PREHLAD A ROZBOR VITORIOVHO MYSLENIA SPOJENÉHO S CONQUISTOU

Francisco de Vitoria predniesol okolo roku 1539 dve *Relectiones*<sup>4</sup> *de Indis*<sup>5</sup> (= *Relectiones* o Indiánoch) – prvá sa nazýva *Relectio prior de Indis recenter inventis* (= Prvá *relectio*

<sup>1</sup> MELQUÍADES, A. *La teología española en el siglo XVI*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 1976, s. 371 an.

<sup>2</sup> MULDOON, J. Medieval Canon Law and the Conquest of the Americas. *Jahrbuch für Geschichte Lateinamerikas*. 2000, n. 37, s. 9–22.

<sup>3</sup> Bibliografia týkajúca sa Vitoriovho diela je rozsiahla. Z najnovších prác o Vitoriovom myslení spojenom s *conquistou* možno odporučiť syntézu THUMFART, J. *Die Begründung der globalpolitischen Philosophie. Francisco de Vitorias Vorlesung über die Entdeckung Amerikas im ideengeschichtlichen Kontext*. Berlin: Kulturverlag Kadmos, 2012.

<sup>4</sup> *Relectio* bola univerzitnou prednáškou, v ktorej prednášajúci ucelene zhrnul svoje predchádzajúce priebežné (čiastkové) prednášky o určitej téme.

<sup>5</sup> Text Vitoriových *Relectiones de Indis* je dostupný v preklade do angličtiny napr. v diele: VITORIA, F. de. *De Indis et de ivre Belli Relectiones*. Edícia Classics of International Law, volume 7. Washington, D.C.: The Carnegie Institute, 1917. V tejto štúdii využívam edíciu *Relectiones de Indis* v španielčine, obsiahnutú v diele: VITORIA, F. de. *Relecciones del Estado, de los indios, y del derecho de la guerra*. Segunda edición. México: Editorial Porrúa, 1985. (Uvedené dielo obsahuje aj edíciu Vitoriovej politicko-filozofickej *relectio* cca z roku 1528, ktorá sa nazýva *De potestate civili*.)

o nedávno objavených Indiánoch), druhá *De Indis relectio posterior, sive de iure belli hispanorum in barbaros* (= Druhá *relectio* o Indiánoch, alebo o práve Španielov viesť vojnu proti barbarom) –, v ktorých o. i. jasne sformuloval sériu tvrdení založených na prirodzenom a Božom práve, ktoré sa týkali práv a povinností Španielska vo vzťahu k Indiám a Indiánom, ale aj práv a povinností „barbarov“ (= Indiánov) vo vzťahu k Španielom. Prvá *relectio* sa mala aplikovať za normálnych podmienok, t. j. v čase, keď by medzi Indiánmi a Španielmi panovali pokojné, mierové vzťahy, druhá zase za mimoriadnych podmienok, t. j. v čase, keď by medzi nimi vypukla vojna.<sup>6</sup>

Problematickou legitimitou *conquisty*, respektíve *justos títulos* sa Vitoria zaoberal vo svojej prvej *relectio*, v ktorej rozlíšil a rozobral nelegitímne (alebo nespravodlivé) a legítimne (alebo spravodlivé) tituly (dôvody, príčiny) španielskej *conquisty* Indií. Nelegitímnymi titulmi Vitoria rozumel tie, ktoré podľa jeho názoru *conquistu* neospravedlňovali, hoci v dobovom politickom diskurze sa na jej ospravedlnenie vo väčšom či menšom rozsahu využívali.

Ako uvidíme ďalej, Vitoriovo rozdelenie titulov *conquisty* na nelegitímne a legítimne je výrazom istej ambivalentnosti jeho pohľadu na tieto (jednotlivé) tituly – *conquista*, t. j. španielska materiálna (vojenská) a kultúrna (christianizačná a „civilizačná“) intervencia v Indiách, končiaca okupáciou a anexiou indiánskych území, sa podľa Vitoriu zväčša môže uskutočniť z dôvodov, ktoré za určitých okolností sú nelegitímne, za iných okolností sú však legítimne. Medzi nelegitímnymi a legítimnými titulmi *conquisty* je teda dialektický vzťah, ktorý dokladá určitú vnútornú rozpornosť Vitoriovho myslenia o *conquiste*, k čomu sa ešte vrátíme.

### 1.1 Nelegitímne tituly *conquisty*

Pozrime sa najskôr na jednotlivé tituly *conquisty*, ktoré Vitoria spracoval v druhej časti svojej prvej *relectio* a ktoré považoval za *nelegitímne*.

Prvým *nelegitímnym titulom conquisty* bola podľa Vitoriu téza, že cisár, ktorým vo Vitoriových časoch bol konkrétne rímsko-nemecký cisár Karol V., v Španielsku vládnuce ako kráľ Karol I., je *pánom/vládcom/vlastníkom (dominus) celého sveta*,<sup>7</sup> čiže aj indiánskych krajín. Vitoria pri tomto titule najskôr uviedol, že *dominium* vo význame vládnej moci sa môže zakladať na Božom, prirodzenom, ako aj na ľudskom pozitívnom práve, a ďalej ukázal, že žiadne z týchto práv *dominium* nikdy nezverilo, a ani vo Vitoriovej súčasnosti nezveruje, jedinej osobe – cisárovi, ktorý by ho vykonával nad celým svetom. Božie právo neumožňuje cisárovi „svetovládu“, keďže Kristus svoju svetskú moc nad svetom nechcel počas svojho pozemského pobytu vykonávať („*Moje kráľovstvo nie je z tohto sveta*“), a ani túto moc nikomu nedelegoval. Prirodzené právo zase cisárovi „svetovládu“ neumožňuje preto, že moc (vládu) pozná iba v podobe moci rodičov (respektíve otcov) nad deťmi a manžela nad manželkou. Takúto „svetovládu“ nemožno napokon založiť ani na ľudskom práve, keďže v dejinách nikdy nenastala situácia, že by sa všetky národy sveta zišli a zvolili si spoločného vládcu.

<sup>6</sup> BROWN SCOTT, J. *The Catholic Conception of International Law*. Washington: Georgetown University Press, 1934; reprint Clark, New Jersey: The Lawbook Exchange, Ltd., 2008, s. 1.

<sup>7</sup> VITORIA, F. de. *De los indios recientemente descubiertos*. Relección primera. In: F. de Vitoria. *Relecciones del Estado, de los indios, y del derecho de la guerra*. Segunda edición. México: Editorial Porrúa, 1985, s. 38.

Špeciálne v súvislosti s okupáciou barbarských (= indiánskych) krajín cisárom Vitoria (hypoteticky) uviedol, že ak by aj cisár bol pánom celého sveta, mohol by byť iba vládcom s jurisdikciou (t. j. najvyšším správnym a súdnym orgánom), nie však vládcom, ktorému by patrilo *dominium* vo význame neobmedzeného vlastníckeho práva k ovládanému územiu, z čoho podľa Vitoriu vyplýva, že cisár na základe svojho úradu nemá právo okupovať indiánske krajiny, ustanoviť im nových vládcov namiesto ich pôvodných či zdaníť ich obyvateľov (Indiánov) a pod.<sup>8</sup>

Stredoveký koncept impéria, t. j. podriadenosti kresťanských krajín Európy či dokonca „celého sveta“ najvyššej vláde jediného (sekulárneho) panovníka – cisára, považovaného za nástupcu „svetovládnych“ rímskych cisárov a za nadradeného vládcom jednotlivých krajín, sa v praxi vždy uplatňoval len obmedzenom rozsahu, čo platí nielen o období stredoveku, ale aj o v čase *conquisty* (za vlády Karola V.; 1516–1556) vzniknutej, španielsko-habsburskej „*ríše, nad ktorou Slnko nezapadá*“. V dobovom zmýšľaní sa však koncept impéria tešil značnej prestíži; popredný stredoveký právny učenec Bartolus de Saxoferrato dokonca jeho odmietanie považoval za odmietanie Božej vôle a herézu (dôvodil, že Boh akceptuje cisárovu svetovládu, keďže Evanjelium podľa Lukáša nespochybnilo legitimitu cisárovho príkazu, aby bol sčítaný všetok ľud sveta,<sup>9</sup> čím *de facto* akceptovalo, že cisár je „vládcom sveta“ a môže taký príkaz vydať).<sup>10</sup> Nie je preto prekvapením, že koncept impéria sa uplatnil aj v začiatkoch španielskej *conquisty* Nového sveta ako silný zdroj jej legitimacy. Napríklad Hernán Cortés, pod ktorého vedením v rokoch 1519 až 1521 (úspešne) prebehla vojenská *conquista* ríše Aztékov (išlo približne o územie stredného a sčasti aj južného Mexika), tvrdil, že podriadenie indiánskych krajín vláde cisára Karola V. je (územným) rozšírením impéria, už existujúceho v značnej časti Európy, o Nový svet, pričom toto rozšírenie je legitímne, keďže impérium je vraj jediným legitímnym spôsobom globálneho usporiadania medzinárodných vzťahov, čo Cortés aj v snahe „zapáčiť sa“ cisárovi a ospravedlniť sa za to, že *conquistu* Aztéckej ríše začal realizovať bez jeho súhlasu, vyhlasoval za evidentnú, nespochybniteľnú skutočnosť, potvrdenú reálnym dejinným vývojom, zavŕšeným Karolovou „*ríšou, na ktorou Slnko nezapadá*“.<sup>11</sup> Miguel de Ulzurrun, dvorný právnik Karola V., zase podporil úsilie španielsko-habsburskej ríše o hegemoniu v Európe a v Novom svete novou koncepciou *ius gentium*. Ulzurrun toto právo vymedzil ako *ius inter gentes*, t. j. ako právo platiace medzi celými národmi, v ich vzájomných vzťahoch. Urobil tak v roku 1525, teda ešte pred Vitoriom, ktorý neskôr tiež, ale inak ako Ulzurrun, vymedzil *ius gentium* ako *ius inter gentes* (pozri ďalej). Ulzurrun chápal *ius inter gentes* ako právo, respektíve ako akýsi globálny medzinárodnoprávny poriadok, daný „zhora“, t. j. cisárom ako jedinou nadštátnou mocenskou autoritou, limitujúcou samostatnosť a samosprávu štátov, ktoré sú jej legitímne podriadené, čo

<sup>8</sup> VITORIA, F. de. *De los indios recientemente descubiertos. Relección primera*, s. 38–42.

<sup>9</sup> Porovnaj: „V tých dňoch vyšiel rozkaz od cisára Augusta spísať celý svet.“ Lk (2, 1–2). *Písmo Sväté. Nový zákon*. Bratislava: Spolok sv. Vojtecha, 1970, s. 150.

<sup>10</sup> GÓMEZ ROBLEDO, A. Introducción. In: F. de Vitoria. *Relecciones del Estado, de los indios, y del derecho de la guerra*. Segunda edición. México: Editorial Porrúa, 1985, s. LV.

<sup>11</sup> THUMFART, J. Das *ius gentium* als Form der *translatio imperii*. Francisco de Vitorias Legitimation des spanischen Kolonialismus im Kontext der Arbeiten Miguel de Ulzurruns, Hernán Cortés' und Bartolomé de las Casas'. In: I. Pernice et al. (eds). *Europa jenseits seiner Grenzen – Politologische, historische und juristische Perspektiven*. Baden Baden: Nomos, 2009, s. 21–22.

Ulzurrun koncentrovane vyjadril tézou *ius gentium et ius imperatoris sunt idem auctoritate* (= *ius gentium* a cisárske právo majú rovnakú autoritu).<sup>12</sup> V neposlednom rade možno spomenúť aj dominikána Bartolomé de Las Casasa, ktorý dlhodobo, veľmi ostro a verejne, kritizoval násilný spôsob nastoľovania španielskeho panstva v Novom svete a jeho negatívne efekty na život Indiánov a usiloval sa chrániť Indiánov pred tvrdým zaobchádzaním zo strany španielskych osadníkov a celkovo zlepšiť ich postavenie a pod., čo mu však nebránilo akceptovať *dominium* cisára nad Indiami, a tak aj jeho pozíciu vládcu „celého sveta“. Na druhej strane, Las Casas, na rozdiel od napr. Cortésa, zdôrazňoval, že cisárova vláda nad Indiami by nemala nahradiť (podľa jeho názoru) legítimnú vládu indiánskych vládcov, ale by s ňou mala koexistovať, a to tak, že indiánske krajiny by sa (rovnako ako ostatné, t. j. európske krajiny tvoriace španielsko-habsburské impérium) spravovali prevažne samostatne, pričom cisár by do ich vnútorných záležitostí zasahoval iba obmedzene, respektíve iba vtedy, keď by to súviselo s jeho špecifickým poslaním, ktorého riadnym plnením pápež Alexander VI. v roku 1493 podmienil svoju donáciu Indii Katolíckym kráľom (kráľovským manželom Izabele Kastílskej a Ferdinandovi Aragónskemu) a ich nástupcom na tróne, t. j. španielskym kráľom. Toto poslanie, ktoré v Las Casasovom chápaní podmieňovalo a súčasne legitimizovalo cisárovo *dominium* nad Indiami, spočívalo v cisárovej povinnosti zabezpečiť christianizáciu Indiánov a ich „scivilizovanie“, t. j. ich adaptáciu na hodnoty, normy a životný štýl západnej/kresťanskej civilizácie, ako aj vytvoriť im priaznivé životné podmienky.<sup>13</sup> V kontexte uvedených názorov sa Vitoriovo kategorické tvrdenie, že „*imperator non est dominus totius orbis*“<sup>14</sup> (= cisár nie je pánom celého sveta) môže javiť ako unikátne, Vitoria však, ako uvidíme ďalej, neodmietol cisárovo *dominium* nad Indiami, ale iba možnosť jeho originárneho vzniku, ktorá vyplývala z konceptu cisárovej „svetovlády“. Povedané inak, Vitoria odmietol tézu, že cisár bol vládcom Nového sveta *ab initio* a že *conquista* bola prostriedkom, ktorý mu umožnil začať fakticky vykonávať jeho už *pred conquistou* existujúce právo vládnuť Novému svetu, neodmietol však možnosť, že za určitých okolností (pozri ďalej výklad o legítimných tituloch *conquisty*) mohlo predtým neexistujúce cisárovo *dominium* nad Novým svetom vzniknúť.

*Druhým nelegitímnym titulom conquisty bola podľa Vitoriu téza, že pápež ako pán celého sveta, majúci nad ním nielen spirituálnu, ale aj temporálnu (sekulárnu) moc, mohol španielskych kráľov ustanoviť za vládcov barbarov (Indiánov) a ich krajín.*<sup>15</sup>

K tomuto titulu je najskôr potrebné uviesť, že Vitoria sa ním dotýka reálnej historickej udalosti, ktorou bola spomenutá donácia Indii Španielskej Korune pápežom Alexandrom VI. (1493), ktorej platnosť bola podmienená systematickou christianizáciou a „scivilizovaním“ Indiánov Španielmi.<sup>16</sup> Pápež túto donáciu uskutočnil z pozície „pána celého sveta“ (*dominus totius mundi/orbis*), ktorú mu prepožičiavala dobovo značne uznávaná *teória pontifikálnej teokracie*. Túto teóriu možno vo všeobecnej rovine vymedziť ako „...doktrínu o vláde Boha nad svetom prostredníctvom jeho najvyššieho pozemského

<sup>12</sup> Ibidem, s. 16–18.

<sup>13</sup> Ibidem, s. 22–26.

<sup>14</sup> VITORIA, F. de. *De los indios recientemente descubiertos. Relección primera*, s. 39.

<sup>15</sup> Ibidem, s. 42.

<sup>16</sup> DOUGNAC RODRÍGUEZ, A. *Manual de historia del derecho indiano*. Segunda edición. México etc.: McGraw-Hill, 1998, s. 13–16.

reprezentanta a vikára – pápeža. Podľa tejto doktríny je rímsky pontifex tým, kto má podľa Božieho práva v záujme lepšieho naplnenia cieľov vykúpenia úplnú vládnu moc nad celým svetom. Ako pán veriacich aj neveriacich má najvyššiu zvrchovanosť, delegovanú Kristom, na základe ktorej môže vykonávať spravodlivosť, zasahovať do vecí spirituálnych aj temporálnych, menovať aj zosadzovať kráľov a kniežatá či reorganizovať impériá, ak to vyžaduje dobro duší a duchovný cieľ Cirkvi.<sup>17</sup>

Teória pontifikálnej teokracie nepopierala potrebu existencie, ani oprávnenia svetskej moci, považovala ju však za podriadenú duchovnej moci. Táto teória vlastne vychádzala z predstavy o takmer úplnej absorpcii prirodzeného nadprirodzeným ako predpokladu rigidne unitárneho charakteru vlády nad svetom, na čele ktorej stojí pápež s univerzálnou mocou, vzťahujúcou sa na všetkých ľudí a na všetky záležitosti, spirituálne aj temporálne.<sup>18</sup>

Podľa teórie pontifikálnej teokracie bol Kristus, vzhľadom na svoju (aj) ľudskú prirodzenosť, *de iure* temporálnym kráľom. Do jeho rúk sa skoncentrovala všetka moc, ktorá existovala na svete, čo v Evanjeliu podľa Matúša (Mt 28, 18) sám *expressis verbis* vyjadril takto: *Daná mi je všetka moc na nebi i na Zemi*. Svoju univerzálnu moc Kristus v celom rozsahu zveril svojmu pozemskému vikárovi, aby ju vykonával v jeho mene na Zemi. Kristus však nechcel, aby pápež fakticky realizoval svoju temporálnu moc, aj keď mu patrí *de iure*; aby sa naplnila Kristova vôľa, pápež zveruje výkon temporálnej moci kráľom a cisárom, ktorí sú v dôsledku toho vikármi a delegátmi pápeža, pričom pápež môže zväčšiť alebo zmenšiť rozsah, v ktorom títo budú vykonávať ním zverenú moc. Na druhej strane sa však vyskytujú situácie, keď je nutné, aby pápež svoju temporálnu moc vykonával osobne. Ide povedzme o situáciu, keď svetský vládca vykonáva svoju moc nespravodlivo, alebo keď je výkon temporálnej moci pápežom potrebný z dôvodov náboženskej povahy.<sup>19</sup>

Súčasnou teórie pontifikálnej teokracie bolo aj presvedčenie, že svetskí vládcovia sú povinní vykonávať svoju temporálnu moc tak, aby ich poddaní žili ako riadni kresťania a mohli dosiahnuť spásu, teda podľa Božích a kresťanských (cirkevných) noriem, v poslušnosti voči Bohu a Cirkvi/pápežovi a pod. Ak vládcovia svoju moc týmto spôsobom nevykonávali, pápež im ju mohol odňať, respektíve preniesť na iných vládcov, ktorí by ju týmto spôsobom vykonávali. Od tohto presvedčenia bol už iba malý krok k spochybneniu legitimity vlády nekresťanských vládcov v zámorí: pápež týmto vládcov ich temporálnu moc nedelegoval a títo vládcovia z hľadiska kresťanov neumožňovali svojim poddaným dosiahnuť spásu, ku ktorej Kristus pozval každého človeka, respektíve boli prekážkou ich konverzie na kresťanstvo. Kresťanskú/španielsku expanziu (*conquistu*) bolo potom možné interpretovať ako akciu zameranú na podriadenie neveriacich Indiánov kresťanským vládcov, ktorí z poverenia pápeža zabezpečia ich evanjelizáciu a tým aj spásu.<sup>20</sup>

Okrem práve uvedenej teórie *neobmedzenej* pontifikálnej teokracie existovala aj *teória obmedzenej alebo umiernenej pontifikálnej teokracie*, ktorá sa však v praxi španielskej

<sup>17</sup> CASTAÑEDA DELGADO, P. *La teocracia pontifical en las controversias sobre el Nuevo Mundo*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Jurídicas, 1996, s. 15.

<sup>18</sup> Ibidem, s. 15.

<sup>19</sup> Ibidem, s. 15–16.

<sup>20</sup> HERA, A. de la. *El dominio español en Indias*. In: I. Sánchez Bella – A. de la Hera – C. Díaz Rementería. *Historia del derecho indiano*. Madrid: MAPFRE, 1992, s. 112.

zámorskej expanzie výraznejšie neuplatnila. Umiernená teória pontifikálnej teokracie tvrdila, že moc pápežov (spirituálna aj temporálna) sa vzťahuje iba na kresťanské krajiny, teda nie aj na krajiny nekresťanov (v našom prípade Indiánov). Cirkev, ktorú založil Kristus, je jediná a nedeliteľná, pričom tak ako jednota duše a tela vytvára človeka, tak jednota duchovnej a svetskej moci vytvára Kristovo kráľovstvo, ktorým je Cirkev. Viditeľnou hlavou tohto kráľovstva sú sv. Peter a nasledujúci pápeži, nositelia univerzálnej (úplnej) moci. Kristus však nechcel, aby sa jeho pozemský vikár (= pápež) rozptyľoval výkonom svetskej moci, a preto zariadil, aby svetské veci spravovali svetskí vládcovia, a to aj vo vlastnom mene, teda nie výlučne ako predstavitelia pápeža, hoci títo vládcovia vo všeobecnosti zostávajú podriadení pápežovi ako najvyššej autorite. Súčasťou uminenej teórie pontifikálnej teokracie bolo rozdeľovanie sveta na sektor kresťanských štátov podriadených pápežovi a nekresťanský sektor, tvorený nezávislými krajinami. Svoju temporálnu moc mohol pápež vykonávať iba v kresťanskom sektore.<sup>21</sup>

Vitoria odmietol teóriu pontifikálnej teokracie, a tak aj právomoc pápeža poskytnúť španielskemu kráľovi *dominium* nad Indiami na účel christianizácie ich pohanských obyvateľov. Tvrdil, že pápež nemá nad nekresťanskými (indiánskymi) krajinami temporálnu (sekulárnu) moc, tým viac, že aj v kresťanských krajinách túto moc môže vykonávať iba v obmedzenom rozsahu, respektíve spravidla iba v bezprostrednej súvislosti s výkonom svojej spirituálnej moci, t. j. s dosahovaním náboženských (pre Cirkev potrebných/prospešných) cieľov. Pápež teda podľa Vitoriu nie je svetským vládcom celého sveta, a preto nemôže nekresťanom (Indiánom) ustanovovať (svetských) vládcov (španielskeho kráľa). Kresťania (Španieli) potom nemôžu viesť spravodlivú vojnu (*conquistu*) proti nekresťanom (Indiánom) a legitímne okupovať ich územia pod zámienkou, že nekresťania odmietajú uznať temporálnu moc pápeža nad ich územiami, keďže takáto moc neexistuje.<sup>22</sup>

Za *tretí nelegitímny titul conquisty* Vitoria považoval tzv. *ius inventionis*, t. j. právo objaviteľa na to, čo objavil, respektíve prvotnú okupáciu, t. j. princíp *res nullius cedit occupanti*.

Vitoria sa o tomto titule domnieval, že je nelegitímny, lebo Indie, ako tvrdil, neboli *res (terra) nullius*, respektíve Indiáni boli, podľa Vitoriovho názoru, skutočnými (legitímnymi) *domini* svojich území a majetkov, preto Španieli nemohli nadobudnúť indiánske územia a majetky prvotnou okupáciou. Pozrime sa na jeho odmietnutie prvotnej okupácie podrobnejšie.

Aplikácia princípu prvotnej okupácie v priebehu *conquisty* bola možná, ak dobýjané americké územia boli *terra nullius*. Tvrdiť o Indiách, že sú *terra nullius*, sa však dobovo javilo ako problematické, keďže takmer celé ostrovné i kontinentálne Indie boli v čase príchodu Španielov osídlené a indiánske kultúry mali určité systémy vlády, ktorými účinne ovládali a spravovali svoje životné priestory a ktoré vo viacerých prípadoch (napr. u Aztékov, Mayov a Inkov) mali charakter skutočnej štátnej moci. Preto sa ukázalo potrebné preskúmať, či Indiáni sú alebo nie sú *domini* území, na ktorých žili. Výsledok, ku ktorému sa pri tom dospelo, nebol jednoznačný – objavili sa názory, ktoré existenciu *dominia* Indiánov k ich územiám obhajovali, ale aj také, ktoré ju popierali.

<sup>21</sup> CASTAÑEDA DELGADO, P. *La teocracia pontifical en las controversias sobre el Nuevo Mundo*, s. 16.

<sup>22</sup> VITORIA, F. de. *De los indios recientemente descubiertos. Elección primera*, s. 42–47.

Tézu, že Indie sú *terra nullius*, vo všeobecnosti podporovala spomenutá teória pontifikálnej teokracie: ak má pápež najvyššiu duchovnú i svetskú moc nad svetom, má aj najvyššiu všeobecnú moc nad územiami nekresťanov (ktorí preto majú svoje územia iba v držbe) a môže tak nimi disponovať v prospech kresťanských vládcov,<sup>23</sup> t. j. v našom prípade v prospech španielskych kráľov.

Neexistenciu *dominia* Indiánov k územiám, na ktorých žili, bolo ďalej možné založiť na názoroch viacerých stredovekých teológov, najmä Aegidia Romana, Alonsu de Cartagena a kardinála Hostiensia, na právny status nekresťanov. Spoločným menovateľom týchto názorov bolo presvedčenie, že neveriaci (t. j. v našom prípade Indiáni) nemali, respektíve stratili *dominium* k územiám, na ktorých žili, a to kvôli ťažkým (smrteľným) hriechom, ktoré dlhodobo a vo veľkom rozsahu páchali. V stredovekom kánonickom práve totiž existoval názor, neskôr odmietnutý Kostnickým koncilom (5. 11. 1414 – 22. 4. 1418), že *nullus est dominus civilis, quam est in peccato mortali* (= nikto nie je vlastníkom podľa práva, ak je v stave smrteľného hriechu) –, pričom tieto hriechy sa chápali ako závažné porušenia všeludského, t. j. „rozumných“ a „civilizovaných“ ľudí celého sveta zaväzujúceho, prirodzeného práva.<sup>24</sup>

Naproti tomu Vitoria po preskúmaní otázky, či Indiáni sú/nie sú *domini* svojich území dospel k jednoznačnému záveru, že „...pred príchodom Španielov [Indiáni] boli skutočnými pánmi vo verejnoprávnom i súkromnoprávnom zmysle“, <sup>25</sup> t. j. boli skutočnými vládcami svojich území a vlastníkami svojich majetkov.

Vitoria svoj záver založil na spochybnení a odmietnutí tvrdení, ktoré, ak by sa ukázali ako opodstatnené, mohli by v dobovom chápaní dokazovať, že Indiáni nie sú *domini*. Konkrétne išlo o tri tvrdenia, a to – že „barbari“ (t. j. Indiáni) sú 1) hriešnici, 2) neverci a 3) šialenci (blázni) alebo idioti<sup>26</sup> (t. j. duševne chorí alebo mentálne zaostali).

Vitoria najskôr odmietol tézu, že osoby nachádzajúce sa v stave smrteľného hriechu nemôžu byť subjektmi *dominia*, keďže biblická tradícia i cirkevná história poznajú mnoho veľmi hriešnych až vyslovene zlých ľudí, ktorým však Boh dal, respektíve neodňal vládovské posty, majetky či právomoc platne uskutočňovať náboženské úkony a pod.<sup>27</sup>

Tézu, že neverectvo zbavuje *dominia*, Vitoria odmietol<sup>28</sup> o. i. odkázaním na sv. Tomáša Akvinského, ktorý tvrdil, že *dominium* môže byť inštitúciou prirodzeného (= všeludského), ako aj ľudského pozitívneho práva (v tej ktorej krajine), pričom samotné neverectvo ani jedno z týchto práv, nezakladajúcich sa na kresťanskej viere, ale na ľudskom rozume, nederoguje.<sup>29</sup>

Konečne, Indiáni podľa Vitoriu nie sú tzv. *insensati*, t. j. iracionálne bytosti, ktorým nepatrí *dominium* (respektíve ktorých možno legítímne zbaviť *domina*), a nie sú ani šialencami alebo idiotmi, hoci ak by aj šialencami alebo idiotmi boli, nebolo by ich preto

<sup>23</sup> DÍAZ REMENTERÍA, C. La constitución de la sociedad política. In: I. Sánchez Bella – A. de la Hera – C. Díaz Rementería. *Historia del derecho indiano*. Madrid: MAPFRE, 1992, s. 168–169.

<sup>24</sup> GREWE, W. G. *The epochs of international law*. Berlin – New York: De Gruyter, 2000, s. 53.

<sup>25</sup> VITORIA, F. de. *De los indios recién descubiertos. Relección primera*, s. 36.

<sup>26</sup> Ibidem, s. 28.

<sup>27</sup> Ibidem, s. 28–30.

<sup>28</sup> Ibidem, s. 30–33.

<sup>29</sup> Porovnaj *Sancti Thomae Aquinatis Summa Theologiae*, II–II, q. 10, a. 10co. [2016-01-31]. Dostupné z: <<http://summa.op.cz/sth.php?&A=10>>.

možné zbaviť *dominia* (iba obmedziť v dispozícii s jeho predmetom). Vitoria ďalej poukazuje na to, že spôsob života Indiánov sa vyznačuje istou „civilizovanosťou“, racionálnym poriadkom (*ordo*) a organizovanosťou, že Indiáni nežijú ako zvieratá v prírode, ale v sídlach a mestách, ktoré si plánovite budujú, že Indiáni majú svojich vládcov a komplexné politické systémy, rozvinuté právne poriadky a pod., čo podľa neho dostatočne dokladá, že Indiáni sú „rozumnými ľuďmi“, a tak aj destinatármi *dominia* a iných prirodzených práv patriacich všetkým „rozumným ľuďom“ sveta (kresťanom aj nekresťanom). Na druhej strane, Vitoria pripúšťal, že racionalita Indiánov nie je úplná.<sup>30</sup>

*Štvrtým nelegitímnym titulom conquisty* je podľa Vitoriu *odmietanie kresťanskej viery (resp. konkrétne rímskeho katolicizmu) neveriacimi (Indiánmi), a to aj po tom, ako boli o tejto viere poučení a vyzvaní, aby ju prijali*.<sup>31</sup>

Podľa Vitoriu Indiáni boli ľudia, ktorí nepoznali Krista, no ani ho objektívne nemohli spoznať (kým ich s ním neoboznámili kolonizátori), preto tým, že neverili v Krista, nepáchali hriech pohanstva. Vitoria tiež tvrdil, že Indiáni neboli povinní uveriť v Krista hneď po tom, ako sa im o ňom po prvýkrát kázalo, o to viac, ak kázanie nebolo dostatočne zrozumiteľné a presvedčivé, neuvádzalo dôkazy o pravdivosti (pravosti) katolíckej viery a pod. Avšak aj v prípade, že sa Indiánom kresťanstvo hlásalo riadne (čo sa však v Indiách, ako právom konštatuje Vitoria, dialo len v obmedzenom rozsahu), a oni ho napriek tomu neprijali, čím sa dostali do stavu smrteľného hriechu, nebolo to podľa Vitoriovho názoru dostatočným dôvodom na vedenie vojny proti nim a na zhabanie ich majetkov, pretože viera sa má prijímať úplne dobrovoľne a úprimne.<sup>32</sup>

*Piaty nelegitímny titul conquisty* videl Vitoria v názore, že *kresťania (Španieli) by mali Indiánov použitím vojenskej sily potrestať za ich veľmi hriešny spôsob života, odporujúci prirodzenému právu, a napraviť ich (zabrániť im v ďalšom páchaní ťažkých hriechov)*. Vitoria tento titul odmietol s tvrdením, že kresťanskí vládcovia nemôžu, a to ani na základe poverenia pápežom, Indiánov násilne odvracať od páchania hriechov proti prirodzenému právu, ani ich za ne trestať. Súdiť a trestať nekresťanov za ich hriechy proti prirodzenému právu pritom podľa Vitoriu nemôže ani samotný pápež.<sup>33</sup> (Takú právomoc má vlastne iba Boh, lebo nekresťania nehrešia proti pápežovi alebo kresťanským vládcom, ale „iba“ proti Bohu.)

*Šiestym nelegitímnym titulom conquisty* je podľa Vitoriu *dobrovoľné podriadenie sa Indiánov španielskej moci*.<sup>34</sup>

Jedným zo spôsobov, ktorým Kastílska (Španielska) Koruna mohla nadobudnúť (nové) územie, bolo podľa kastílskeho zákonníka *Las Siete Partidas* dobrovoľné podriadenie sa obyvateľov cudzieho územia vláde kastílskeho (španielskeho) kráľa.<sup>35</sup>

Vitoria hovorí, že tento titul je v prípade *conquisty* Nového sveta nepoužiteľný, keďže v Novom svete neboli vytvorené faktické podmienky na slobodné (dobrovoľné) rozhod-

<sup>30</sup> VITORIA, F. de. *De los indios recientemente descubiertos. Relección primera*, s. 33–36.

<sup>31</sup> Ibidem, s. 48.

<sup>32</sup> Ibidem, s. 48–54.

<sup>33</sup> Ibidem, s. 54–57.

<sup>34</sup> Ibidem, s. 57.

<sup>35</sup> *Las Siete Partidas del rey don Alfonso el Sabio*, cotejadas con varios codices antiguos por la Real Academia de la Historia. Tomo II. Partida Segunda y Tercera. Partida Segunda, título I, ley IX, s. 10. Madrid: Imprenta Real, 1807. [2015-04-30]. Dostupné z: <<http://fama2.us.es/fde/lasSietePartidasEd1807T2.pdf>>.

nutie Indiánov prijať španielsku vládu; hoci niektoré indiánske spoločenstvá, respektíve ich vládcovia sa podriadili vláde španielskeho kráľa, nešlo podľa Vitoriu o ich skutočne slobodné rozhodnutie, ale skôr o výsledok nevedomosti Indiánov (Indiáni dostatočne nerozumeli požiadavke Španielov, aby sa podriadili vláde španielskeho kráľa a dôsledkom tohto podriadenia) a tiež strachu, ktorý Indiáni mali z hrozieb a nátlaku Španielov. Nie je bez zaujímavosti, že Vitoria odmietol titul, ktorým sa práve zaoberáme, aj argumentom, v ktorom sa sprítomňuje určitá teória suverenity ľudu – Vitoria uvádza, že Indiáni si nemôžu bez adekvátneho dôvodu (ktorý sa v čase *conquisty* nevyskytol) vybrať nového vládcu, keďže majú vlastných legitímnych vládcov, takže ak by si odrazu ako vládcu dobrovoľne vybrali španielskeho kráľa, zásadne by sa previnili voči svojim vládcom; na druhej strane, ak by o podriadení samostatne rozhodli indiánski vládcovia, previnili by sa voči svojmu ľudu, ktorý by s podriadením mal vopred prejavíť súhlas.<sup>36</sup>

K Vitoriovmu tvrdeniu, že v priebehu *conquisty* neexistovali podmienky umožňujúce Indiánom, respektíve ich vládcom dobrovoľne si zvoliť španielsku vládu, a že ak si ju aj niektoré indiánske spoločenstvá, respektíve ich vládcovia zvolili, nespravili tak skutočne dobrovoľne a so znalosťou veci, mexický internacionalista A. Gómez Robledo trefne poznamenal, že Vitoria ním akoby anticipoval okolnosti vylučujúce platnosť medzinárodných zmlúv, konkrétne omyl, podvod, hrozbu silou a použitie sily, ktoré boli oddávna známe civilnému právu, avšak riadnou súčasťou medzinárodného práva sa stali až v roku 1969 prijatím *Viedenského dohovoru o zmluvnom práve*.<sup>37</sup>

Osobitnú poznámku si zasluhuje Vitoriova teória suverenity ľudu, ktorá bola určitým základom jeho uceleného chápania štátu (alebo, v dobovej terminológii, *republiky*), ktoré Vitoria predstavil o. i. vo svojej *relectio De potestate civili* (= O civilnej [tu rozumej svetskej/štátnej] moci; cca. 1528). Vitoriova teória suverenity ľudu, respektíve štátu nie je po obsahovej stránke originálna, respektíve nadväzuje na skoršie politicko-teoretické myslenie,<sup>38</sup> avšak aj napriek tomu ju, podľa môjho názoru, možno do istej miery považovať za inovatívnu, a to najmä vzhľadom na jej univerzálny charakter, t. j. možnosť aplikovať ju nielen v európskom, ale aj v indiánskom prostredí. Z Vitoriovej aplikácie nižšie načrtnutej teórie suverenity ľudu, respektíve podstaty štátu (aj) na indiánske prostredie, možno totiž odvodiť, že Vitoria pripisoval štátom Starého i Nového sveta rovnakú podstatu a ich obyvateľom a vládcom rovnaké základné práva a povinnosti, čím tiež (implicitne) poukázal na rovnosť týchto štátov v ich vzájomných vzťahoch.

Súhrnne možno konštatovať, že Vitoria v *De potestate civili* založil existenciu a riadne fungovanie (akéhokoľvek) štátu na akejsi spoločenskej zmluve, ktorú ľud uzavrel s orgánom (vládcom), prípadne s určitou sústavou vrcholných orgánov (ak formou vlády nie je monarchia), a to na účel zriadenia a výkonu určitej vládnej moci v štáte. Ľud bol pritom pre Vitoriu natrvalo zdrojom a nositeľom všetkej moci v štáte, preto spoločenská zmluva nespočívala podľa Vitoriu v tom, že by ľud odovzdal príslušnému vládnemu orgánu/orgánom moc ako takú, ale v tom, že ľud tomuto orgánu/týmto orgánom iba

<sup>36</sup> VITORIA, F. de. *De los indios recientemente descubiertos. Relección primera*, s. 57.

<sup>37</sup> GÓMEZ ROBLEDO, A. Introducción. In: F. de Vitoria. *Elecciones del Estado, de los indios, y del derecho de la guerra*, s. LXI. Pozri tiež Vyhlášku ministra zahraničných vecí zo 4. septembra 1987 č. 15/1988 Zb. o Viedenskom dohovore o zmluvnom práve, časť V, odd. 2.

<sup>38</sup> K tomu pozri napr. VALENZUELA-VERMEHREN, L. The Origin and Nature of the State in Francisco de Vitoria's Moral Philosophy. *Ideas y Valores. Revista Colombiana de Filosofía*. 2013, Vol. 62, Núm. 151, s. 81–103.

zveril faktický každodenný výkon *svojej moci* (t. j. výkon štátnej správy).<sup>39</sup> Z toho vyplýva, že Vitoria, aj napriek tomu, že žil v období rozvíjajúceho sa absolutizmu, odmietol pre absolutistické monarchie charakteristický *princíp suverenity monarchu*, konkretizovaný v princípoch ako *princeps maior populo* (= vládca „je viac“ ako ľud, t. j. vládca je mocensky nadradený ľudu, čiže akoby „nad ním stojaci“, a tak aj od neho, t. j. na jeho vôli nezávislý) či *princeps legibus solutus* (= vládca je vyňatý spod pôsobnosti zákonov, vrátane tých, ktoré ako najvyšší zákonodarca sám vydal). Vitoriova spoločenská zmluva tak nie je zmluvou o podriadení sa ľudu zvrchovanej (výlučnej) moci vládcu. Na druhej strane, táto zmluva nie je ani zmluvou o mocenskom podriadení sa vládcu ľudu: vládca je síce ustanovovaný ľuďom a vykonáva jeho vôľu, čiže je reprezentantom ľudu, čo však neznamená, že by bol ľud mocensky nadradený vládcovi; ľud a vládca totiž u Vitoriu vystupujú ako dve na rovnakej úrovni stojace a takpovediac dopĺňajúce sa strany spoločenskej zmluvy, z ktorej pre obe strany vyplýva povinnosť vzájomne sa rešpektovať a spolupracovať pri správe štátu.<sup>40</sup> Vzhľadom na práve uvedené by Vitoria mohol dobrovoľné podriadenie sa určitého indiánskeho ľudu vláde španielskeho kráľa, t. j. cudzej vláde, považovať za legitímne iba vtedy, ak by išlo o skutočnú vôľu tohto ľudu, zhodnú s vôľou jeho vládcu, ibaže by určité vládcovo správanie dávalo ľudu právo nerešpektovať jeho vôľu a vládu (pozri ďalej).

Za *siedmy nelegitímny titul conquesty* Vitoria považoval tézu, že *Indie sú zvláštnym Božím darom*. Podľa tejto tézy mal Boh vydať Indiánov – kvôli ohavnostiam, ktoré páchali (napr. prinášanie ľudských obetí bohom, rituálny kanibalizmus, promiskuita, sodomia) – do rúk Španielov, rovnako ako kedysi vydal Kanaánčanov – z toho istého dôvodu – do rúk Izraelitov, dobýjajúcich a obsadzujúcich Kanaán po odchode z Egypta. Vitoria odmietol tento titul, pretože mal povahu proroctva, ktoré však v rozpore s biblickou tradíciou nebolo podporené nejakým Božím zázrakom.<sup>41</sup>

## 1.2 Legitímne tituly *conquisty*

V tretej časti prvej *relectio* spracoval Vitoria legitímne tituly *conquisty*, o ktorých J. Brown Scott súhrnne uvádza, že spočívali na myšlienke, že vzťahy medzi kresťanskými, ale aj kresťanskými a nekresťanskými krajinami, teda aj medzi Španielskom a indiánskymi krajinami, zahŕňajú určité vzájomné práva a povinnosti, pričom *conquista* mohla byť podľa Vitoriu legitímna len v prípadoch, v ktorých Indiáni tieto práva vo vzťahu k Španielom porušili alebo im ich upreli,<sup>42</sup> respektíve v prípadoch, v ktorých Indiáni Španielom spôsobili určitú ujmu či škodu (*iniuria*) a odmietli ju napraviť či nahradiť, čo Vitoria vo svojej *De Indis relectio posterior, sive de iure belli hispanorum in barbaros* považoval za (jediný) legitímny dôvod vedenia spravodlivej vojny.<sup>43</sup> Vo Vitoriovom chápaní teda určité

<sup>39</sup> Bližšie pozri VITORIA, F. de. De la potestad civil. In: F. de Vitoria. *Relecciones del Estado, de los indios, y del derecho de la guerra*. Segunda edición. México: Editorial Porrúa, 1985, s. 1 an.

<sup>40</sup> GÓMEZ ROBLEDO, A. Introducción. In: F. de Vitoria. *Relecciones del Estado, de los indios, y del derecho de la guerra*, s. XXXVI–XLIV.

<sup>41</sup> VITORIA, F. de. *De los indios recientemente descubiertos. Relección primera*, s. 57–58.

<sup>42</sup> BROWN SCOTT, J. *The Catholic Conception of International Law*, s. 16.

<sup>43</sup> VITORIA, F. de. De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda. In: F. de Vitoria. *Relecciones del Estado, de los indios, y del derecho de la guerra*. Segunda edición. México: Editorial Porrúa, 1985, s. 81–82.

druhy protiprávneho správania sa Indiánov, vážne a nespravodlivo ohrozujúce alebo poškodzujúce Španielov, a súčasne nechota Indiánov zdržať sa pre budúcnosť týchto druhov správania sa a odčiniť ich už vzniknuté nepriaznivé následky, pre Španielov zakladali *ius ad bellum*, ktorého realizácia, t. j. *conquista* (vojenské akcie), mala potom charakter spravodlivej vojny (*bellum iustum*). Zostáva dodať, že spomenuté vzájomné práva a povinnosti Španielov a Indiánov, alebo, povedané širšie, všetkých národov sveta, tvorených „rozumnými“ a „civilizovanými“ ľuďmi, boli podstatou *ius gentium* a boli považované – v teoretickej rovine – za celosvetovo (alebo aspoň vo väčšej časti sveta) prirodzene dané a platné, keďže ich základom bolo teoreticky všeludské prirodzené právo.

*Prvým legitímnym titulom conquisty* bola podľa Vitoriu *prirodzená spolupatričnosť (partnerstvo, solidarita) všetkých ľudí a spoločností sveta a ich právo navzájom komunikovať (ius naturalis societatis et communicationis)*.<sup>44</sup>

Vitoria pri tomto titule hovorí, že Španieli majú právo cestovať na i cez územia Indiánov, ako aj zotrvať na nich, čo im Indiáni nemôžu zakázať, pokiaľ im Španieli nejakým konkrétnym spôsobom neškodí. Vitoria videl základ tohto práva Španielov vo viacerých skutočnostiach, napr. vo všeludskom zákaze bez spravodlivého dôvodu zle zaobchádzať s cudzincami, pocestnými či hosťami, alebo v nutnosti uskutočňovať obchod medzi krajinami, keďže je prirodzené obstarávať si v zahraničí obchodom (výmenou) zdroje či výrobky nedostupné vo vlastnej krajine.

Ak by Indiáni odmietali prirodzenú komunikáciu so Španielmi, ktorá by mala povahu obchodu, poskytnutia pohostinstva, umožnenia tranzitu a pod. a nespôsobovala by Indiánom žiadne ujmy či škody, znamenalo by to podľa Vitoriu, že Indiáni Španielom svojvoľne odňali práva, ktoré im patria podľa *ius gentium*, proti čomu by sa Španieli mohli brániť silou (viesť spravodlivú vojnu), to však až po tom, ako by zlyhalo ich úsilie vyriešiť situáciu pokojnou cestou, t. j. presviedčaním Indiánov, aby Španielom priznali ich práva. Vitoria tiež zdôraznil, že vojna, ktorú by Španieli eventuálne viedli proti Indiánom, sa musí viesť spôsobom a v rozsahu primeranom závažnosti ujmy, ktorú Indiáni spôsobili Španielom.<sup>45</sup>

Z hľadiska dejín medzinárodných vzťahov a dejín koncepcie medzinárodného práva si osobitnú pozornosť zasluhuje Vitoriovo vymedzenie a chápanie *ius gentium*,<sup>46</sup> ktoré pripája k titulu, ktorým sa práve zaoberáme. Skôr ako sa pozrieme na toto vymedzenie a chápanie, bude užitočné poznamenať, že vo Vitoriovej dobe, rovnako ako v skorších časoch, sa na *ius gentium* nazeralo ako na právo, ktoré existovalo, ale nemalo charakter samostatného, respektíve jasne ohraničeného právneho systému.<sup>47</sup> Pojem tohto práva, navyše, nebol systematickou reflexiou historickej reality medzinárodných vzťahov, ktoré boli vzťahmi nielen medzi celými národmi, respektíve štátmi, ale (keďže model štátu s vnútornou i vonkajšou suverenitou sa ešte nepresadil) aj medzi rôznymi vnútroštátnymi subjektmi (mestá, feudálne panstvá a i.), a ktoré sa ani neriadili jednotnými

<sup>44</sup> Ibidem, s. 60.

<sup>45</sup> VITORIA, F. de. *De los indios recientemente descubiertos. Elección primera*, s. 60–65.

<sup>46</sup> K tomu bližšie pozri napr. COVELL, Ch. *The Law of Nations in Political Thought. A Critical Survey from Vitoria to Hegel*. Gordonsville: Palgrave MacMillan, 2009, s. 27 an.

<sup>47</sup> LESAFFER, R. *European Legal History. A cultural and political perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 317.

(univerzálnymi) právnymi pravidlami. Pojem *ius gentium* bol tak skôr len teoretickým konštruktom, vychádzajúcim o. i. z myslenia sv. Tomáša Akvinského. Sv. Tomáš *ius gentium* tematizoval ako určité závery (*conclusiones*) o tom, ako sa ľudia majú správať, ktoré ľudia odvodili z primárnych pravidiel prirodzeného práva a ktoré majú v podstate všeobecnú, t. j. všeludskú platnosť, respektíve nie sú charakteristické pre právo iba niektorého štátu. Povedané inak, Tomášovo *ius gentium* je ľuďmi uskutočnenou, racionálnou konkretizáciou primárnych prirodzeno-právných pravidiel vo vzťahu k správaniu sa ľudí v určitých všeludských, respektíve celosvetovo (naprieč politickými, kultúrnymi, náboženskými či etnickými hranicami) sa vyskytujúcich situáciách spoločenského života. Z toho tiež vyplýva, že *ius gentium* je právom na pomedzí prirodzeného a ľudského práva, respektíve je súčasťou oboch týchto práv.<sup>48</sup> Na toto chápanie *ius gentium* nadviazal aj Vitoria.

Vitoria o *ius gentium* hovorí, že „...je prirodzeným právom alebo vychádza z prirodzeného práva...“, <sup>49</sup> čím *ius gentium* dáva do úzkej súvislosti s prirodzeným právom (*ius naturale*), ale v úplnom rozsahu ho s ním nestotožňuje. Prirodzené právo a *ius gentium* sa totiž obsahovo prelínali, ale dobovo formálne rozlišovali: kým za predmet prirodzeného práva bolo považované prirodzene (biologicky, ako aj psychologicky) dané, avšak ľudským rozumom usmernené správanie sa v najzákladnejších životných situáciách spoločných celému ľudstvu (napr. rodenie a výchova detí), za predmet *ius gentium* boli považované racionálne, a tak aj prirodzene správne vzorce správania sa v špecifických medziľudských reláciách (napr. majetku sa týkajúcich) a životných situáciách (napr. vo vojne).<sup>50</sup>

Vitoria, rovnako ako iní teológovia-juristi, priznával prirodzenému právu centrálnu pozíciu medzi systémami práva. Ľudská podstata je univerzálna, a preto aj prirodzené právo je univerzálne (všeludské, celosvetové). Toto právo tak predstavuje bázu umožňujúcu regulovať vzťahy medzi ľuďmi, ktorí patria k odlišným svetovým kultúram, náboženstvám, politickým a právnym systémom a pod. Hoci prirodzené právo pôsobí globálne, teda aj mimo kresťanskej časti sveta, nie je podľa Vitoriu úplne sekularizované, a preto platí to, čo hlásali stredovekí teológovia – že ľudská prirodzenosť (podstata), ktorej jadrom je racionalita, je dielom kresťanského Boha, v dôsledku čoho iba kresťania, t. j. konkrétne Cirkev môže hlbšie a presnejšie spoznať obsah prirodzeného práva, respektíve autoritatívne sformulovať jeho normy.<sup>51</sup>

Vitoriovo vyššie citované vymedzenie *ius gentium* možno chápať tak, že Vitoria vlastne hovorí o dvoch *ius gentium* – prvé *ius gentium* je totožné s prirodzeným právom, druhé *ius gentium* je zase ľudským právom a vyjadruje *consensus maioris partis totius orbis*, t. j. je výsledkom zjednotenia sa (dohody) (väčšej časti) ľudstva na obsahu tohto práva, pričom platí, že ľudské *ius gentium* musí byť v súlade s prirodzeným *ius gentium*, respektíve s prirodzeným právom vôbec.<sup>52</sup> Z toho tiež vyplýva, že *ius gentium* pôsobí rovnako

<sup>48</sup> Porovnaj *Sancti Thomae Aquinatis Summa Theologiae*, I–II, q. 95, a. 4co. [2016-01-31]. Dostupné z: <<http://summa.op.cz/sth.php?&A=10>>.

<sup>49</sup> VITORIA, F. de. *De los indios recientemente descubiertos. Elección primera*, s. 60.

<sup>50</sup> SCATTOLLA, M. Models in the History of Natural Law. *Ius Commune. Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte*. 2001, Bd. XXVIII, s. 129–133.

<sup>51</sup> LESAFFER, R. *European Legal History. A cultural and political perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 318.

<sup>52</sup> LESAFFER, R. *European Legal History*, s. 318.

ako prirodzené právo na celom svete (alebo aspoň v jeho značnej časti obývanej „rozumnými“ a „civilizovanými“ ľuďmi), a teda zaväzuje ako kresťanov, tak aj príslušníkov rôznych nekresťanských kultúr. Preto Vitoria, ktorý Indiánov (s istými výhradami) považoval za „rozumných“ a „civilizovaných“ ľudí, mohol tvrdiť, že porušenie *ius gentium* Indiánmi Španielom poskytlo spravodlivý dôvod na vedenie vojny proti nim. Spolu s A. Pagdenom môžeme dodať, že Vitoria videl legitimitu vojenského zákroku vládcu jednej krajiny proti obyvateľom inej krajiny sveta, ktorí porušili *ius gentium*, v našom prípade legitimitu vojenského zákroku španielskeho kráľa proti Indiánom, v tom, že zakračujúci vládca nekoná vo svojom mene, ale v mene celého ľudstva dotknutého porušením *ius gentium*, ktoré vládcom na účel tohto zákroku prepožičiava pozíciu nadštátnej autority s právomocou použiť vojenskú silu proti tým, čo porušili *ius gentium*.<sup>53</sup>

Vitoriovo vymedzenie *ius gentium* ako celosvetovo, alebo aspoň v značnej časti sveta, pôsobiaceho práva súvisí aj s jeho významnou inováciou rímskej – Gaiovej definície *ius gentium*. Antický právnik Gaius vymedzil *ius gentium* takto: „Všetky národy, ktoré sa spravujú zákonom a obyčajou, žijú sčasti podľa svojho vlastného práva, sčasti podľa práva spoločného všetkým ľuďom. Lebo čo si každý národ pre seba ako právo ustanovil, to je jeho vlastné právo a nazýva sa *ius civile* (civilné/občianske právo)... čo prirodzený rozum ustanovil pre vzťahy medzi všetkými ľuďmi (pre všetkých ľudí), na to všetci [všetci ľudia, respektíve všetky národy] rovnako dbajú, a to sa nazýva *ius gentium* (právom medzi národmi).“<sup>54</sup> Vitoria Gaiovu definíciu *ius gentium* zmenil tak, že formuláciu „to, čo prirodzený rozum stanovil pre vzťahy medzi všetkými ľuďmi (... *inter omnes homines*)“ nahradil formuláciou „to, čo prirodzený rozum stanovil pre vzťahy medzi všetkými národmi (... *inter omnes gentes*)“.<sup>55</sup> Ako vidieť, Vitoria chápal *ius gentium* ako právo regulujúce vzťahy medzi celými národmi (respektíve štátmi), čím sa priblížil k základnému chápaniu moderného medzinárodného práva. Na druhej strane sa možno domnievať, že Vitoriov dôraz na nevyhnutnosť (obsahového) súladu medzi prirodzeným právom a ľudským *ius gentium*, t. j. *ius inter gentes*, neodkazuje priamo, alebo neodkazuje len, na prax uzatvárania medzinárodných zmlúv ako na reálny spôsob vzniku *ius inter gentes*, o to viac, že ten takýto súlad zaručovať nemusel, ale skôr na akúsi *hypotetickú* dohodu ľudí/národov sveta o obsahu *ius inter gentes*, ktorá by sa dala prirovnávať k predstavám o (hypotetickom) uzavretí akejsi spoločenskej zmluvy. Táto dohoda by nebola skutočnosťou, ktorá by obsah *ius inter gentes* konštituovala (tak ako medzinárodná zmluva), keďže ten je odvodený z objektívne existujúceho prirodzeného práva, ale vyjadrením vzájomného súhlasu ľudí/národov sveta s už existujúcim (s už predtým ľuďmi/národmi sveta z prirodzeného práva odvodeným) obsahom *ius inter gentes*, čo by korešpondovalo aj s Vitoriovou požiadavkou všeobecného súhlasu („rozumných“) ľudí s normami prirodzeného

<sup>53</sup> PAGDEN, A. Human Rights, Natural Rights, and Europe's Imperial Legacy. *Political Theory*. 2003, Vol. 31, No. 2, s. 174–175.

<sup>54</sup> „*Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium civitatis est vocaturque ius civile... quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peraeque custoditur vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur.*“ Gai. D 1, 1, 9. Cit. podľa *Iustiniani Digesta*. [2015-05-31]. Dostupné z: <<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/d-01.htm#1>>.

<sup>55</sup> VITORIA, F. de. *De los indios recientemente descubiertos. Relección primera*, s. 60.

práva ako dôkazom ich objektívnej existencie.<sup>56</sup> Pritom prirodzené právo, respektíve jeho racionálne (ľuďmi uskutočnené) konkretizácie, teda aj *ius gentium*, respektíve *ius inter gentes*, vo Vitoriovom chápaní nie sú úplne nemenné, t. j. pravidlá prirodzeného práva (a tak aj ich deriváty) je možné do určitej miery meniť, dopĺňať, ba aj uberať,<sup>57</sup> preto sa obsah *ius inter gentes* môže časom vyvíjať, respektíve rozširovať, v súvislosti s čím sa (v pomyselnej rovine) opakovane obnovuje vzájomný súhlas ľudí/národov sveta s rozvíjajúcim sa obsahom *ius inter gentes*.

V pomyselnej rovine teda ľudia/národy sveta vyjadrujú svoj vzájomný súhlas s obsahom *ius inter gentes*, ako aj s jeho postupnými zmenami, k čomu pristupuje dôležitý moment – vzájomným súhlasom, t. j. dohodou sa podľa prirodzeno-právneho princípu *pacta sunt servanda* stáva obsah dohody, t. j. *ius inter gentes* pre ľudí/národy záväzným. V tejto súvislosti je vhodné citovať Vitoriov ďalší pohľad na *ius gentium*: „...*ius gentium má nielen silu [záväznosť] vyplývajúcu z dohody a dohovoru ľudí, ale aj silu skutočného zákona. Totiž svet ako celok (totus orbis), ktorý je istým spôsobom jedinou republikou [spoločenstvom všetkých ľudí/štátov sveta, medzinárodným spoločnosťou], má právomoc vydávať spravodlivé a pre všetkých vhodné (potrebné, užitočné) zákony, ktorými sú zákony ius gentium. Z toho vyplýva, že tí, čo porušujú zákony ius gentium, či už mierové alebo vojnové, páchajú, ak ide o závažné porušenia, povedzme nedotknuteľnosti vyslancov, smrteľný hriech. A žiadny národ [štát] nemôže tvrdiť, že sa naň ius gentium nevzťahuje, lebo toto právo je ustanovené autoritou celého sveta.*“<sup>58</sup> Na základe uvedeného možno konštatovať, že Vitoria nielen priblížil *ius gentium* ku koncepcii moderného medzinárodného práva, ale mu aj prepožičal kogentný charakter. K modernému medzinárodnému právu sa Vitoria priblížil aj: dvojakoťou subjektov svojho *ius inter gentes*, ktorými boli nielen národy (respektíve štáty), ale aj jednotlivci;<sup>59</sup> tým, že medzi národmi i medzi jednotlivcami (čiže aj medzi Španielskom a indiánskymi krajinami, respektíve medzi Španielmi a Indiánmi) panovala v jeho chápaní právna rovnosť;<sup>60</sup> svojou koncepciou medzinárodného spoločenstva (*totus orbis*), ktoré nebolo stoickou *civitas maxima* (amorfným kozmopolitizmom, abstraktným celosvetovým štátom), ale realistickejšou formou koexistencie samostatných a samosprávnych národov (štátov) sveta, európskych, ako aj mimo-európskych, respektíve nekresťanských (čiže aj indiánskych), záväzne sa spravujúcich v ich vzájomných vzťahoch osobitným, nimi (v súlade s prirodzeným právom) rozvíjaným a globálne pôsobiacim právom.<sup>61</sup> Zostáva dodať, že ak je Vitoriovo *ius gentium*, respektíve *ius inter gentes*, tvorené rozvíjaním a dopĺňaním prirodzeného práva rovnoprávnymi subjektmi medzinárodného spoločenstva, ide o medzinárodnoprávny poriadok pochádzajúci „zdola“, od ľudí, ktorí sú (podľa Vitoriu) zdrojom moci, vrátane moci tvoríť právo,

<sup>56</sup> ŠEJVL, M. Koncepcie prirodzeného práva u Francisca de Vitoria. In: J. Černá a kol. *Španělsko a Nový svět v době vlády Habsburků*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni – EPOCH, 2011, s. 51–52.

<sup>57</sup> ŠEJVL, M. Koncepcie prirodzeného práva u Francisca de Vitoria, s. 52–54.

<sup>58</sup> VITORIA, F. de. De la potestad civil. In: F. de Vitoria. *Relecciones del Estado, de los indios, y del derecho de la guerra*. Segunda edición. México: Editorial Porrúa, 1985, s. 19.

<sup>59</sup> GÓMEZ ROBLEDO, A. *Fundadores del derecho internacional. Vitoria, Gentili, Suárez, Grocio*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Jurídicas, 1989, s. 15.

<sup>60</sup> GÓMEZ ROBLEDO, A. *Fundadores del derecho internacional. Vitoria, Gentili, Suárez, Grocio*, s. 16.

<sup>61</sup> GÓMEZ ROBLEDO, A. Introducción. In: F. de Vitoria. *Relecciones del Estado, de los indios, y del derecho de la guerra*, s. XLIV–XLVIII. Bližšie pozri napr. WAGNER, A. Francisco de Vitoria and Alberico Gentili on the Legal Character of the Global Commonwealth. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2011, Vol. 31, issue 3, s. 565–582.

ktorú prostredníctvom svojich reprezentantov – vládcov vykonávajú nielen vo vnútri svojich štátoch, ale aj na medzinárodnej úrovni. Vitoriov medzinárodnoprávny poriadok teda nie je poriadkom oktrojovaným „zhora“ nadštátnou autoritou, či už cisárom, alebo pápežom, obsahovo totožným s vôľou iba tejto autority.

*Druhým legitímnym titulom conquistý je podľa Vitoriu šírenie kresťanskej (katolíckej) viery v nekresťanských (indiánskych) krajinách.*<sup>62</sup>

Šírenie kresťanstva v nekresťanských krajinách sa od čias apoštolov chápalo ako mimoriadne významné poslanie kresťanov. Na území Indii toto poslanie malo plniť výlučne Španielsko, a to na základe výslovného poverenia pápežom, ktorý, ako tvrdil Vitoria, mal právomoc zveriť takúto úlohu Španielsku, keďže pápež v súvislosti s realizáciou duchovných cieľov disponuje svetskou mocou. Viest' vojnu proti Indiánom a okupovať ich územia by však podľa Vitoriu bolo dovolené, len ak by Indiáni bránili slobodnému hlásaniu Evanjelia na ich územiach; ak by tomu nebránili, nebolo by dovolené viesť proti nim vojnu a okupovať ich územia, a to bez ohľadu na to, či by kresťanskú vieru (postupne) prijali, alebo nie.<sup>63</sup>

*Za tretí legitímny titul conquistý Vitoria považoval ochranu Indiánov, ktorí už konvertovali na kresťanstvo.* Vitoria pri tomto titule hovorí, že ak by v nejakej indiánskej spoločnosti časť jej príslušníkov prijala kresťanstvo, avšak elity tejto spoločnosti usilovali by sa vrátiť ich k ich pôvodnej viere zastrašovaním či násilím, mohli by si Španieli podrobiť túto spoločnosť spravodlivou vojnou, ktorá by sa v tomto prípade chápala ako pomoc súvercom (kresťanom).<sup>64</sup>

*Štvrtým legitímnym titulom conquistý je podľa Vitoriu právo ustanoviť konvertitom kresťanského vládcu.* Vitoria pri tomto titule uvádza, že ak určitá väčšia časť Indiánov prijme a riadne vyznáva kresťanstvo, pápež im môže ustanoviť nových – kresťanských vládcov, a to osobitne vtedy, ak ich pôvodní pohanskí vládcovia odmietajú kresťanstvo, potláčajú ho u svojich poddaných a pod.<sup>65</sup>

*Piatym legitímnym titulom conquistý sú podľa Vitoriu smrť alebo závažné ujmy spôsobené nevinným ľuďom tyranským správaním sa indiánskych vládcov či aplikáciou nehumánnych indiánskych zákonov.* Vitoria videl v určitých prvkoch spôsobu života Indiánov, napr. v ľudských obetiach ako súčasť kultu a v kultovej antropofágii, tyranské a nehumánne zaobchádzanie s nevinnými ľuďmi, ktoré je potrebné potrestať. Tvrdil preto, že Španieli mohli aj bez schválenia pápežom zakázať ľudské obete, keďže mali právo brániť nevinných pred nespravodlivou smrťou, ako aj iné (z ich pohľadu) zlé obyčaje Indiánov, a to bez ohľadu na to, či Indiáni chceli/nechceli poslúchať svojich tyranských vládcov alebo boli/neboli uzrozumení so svojimi nehumánnymi zákonmi. Na účel odstránenia zlých prvkov indiánskeho spôsobu života, respektíve účinnej ochrany nevinných Indiánov, mohli Španieli viesť proti Indiánom spravodlivú vojnu, zosadiť ich vládcov, okupovať ich územia a pod.<sup>66</sup>

*Šiestym legitímnym titulom conquistý by podľa Vitoriu mohlo byť skutočne slobodné (dobrovoľné) rozhodnutie Indiánov mať španielsku vládu.* Vitoria pri tomto titule tvrdil,

<sup>62</sup> VITORIA, F. de. *De los indios recientemente descubiertos. Relección primera*, s. 65.

<sup>63</sup> Ibidem, s. 65–68.

<sup>64</sup> Ibidem, s. 68.

<sup>65</sup> Ibidem, s. 68–69.

<sup>66</sup> Ibidem, s. 69.

že každý ľud má právo slobodne si ustanoviť svojho vládcu, takže aj Indiáni (indiánske elity spolu s radovými Indiánmi) sa môžu slobodne rozhodnúť, že sa podriadia vláde španielskeho kráľa (také rozhodnutie Indiánov by podľa Vitoriu mohli motivovať výhody ako humánne zaobchádzanie či efektívny výkon správy, ktoré by im údajne priniesla španielska vláda). Rozhodnutie Indiánov podriaďiť sa španielskej vláde by podľa Vitoriu bolo platné, ak by s ním súhlasila väčšia časť Indiánov, t. j. nemuseli s ním súhlasiť všetci Indiáni.<sup>67</sup>

*Za siedmy legitímny titul conquisty* Vitoria považoval právo Španielov vojensky pomôcť ich indiánskym spojencom na ich žiadosť, ak spojenci viedli spravodlivú vojnu proti iným Indiánom.<sup>68</sup>

Konečne, ôsmym (posledným) legitímnym titulom *conquisty* bolo podľa Vitoriu právo „civilizovaných“ ľudí (Španielov) kolonizovať územia obývané „zaostalými“ spoločnosťami (Indiánmi) a prevziať starostlivosť o ich príslušníkov.<sup>69</sup>

V súvislosti s ôsmym titulom je potrebné zdôrazniť, že Vitoria považoval jeho legitimitu za diskutabilnú, hoci pripúšťal, že mentálna a kultúrna úroveň Indiánov je nižšia ako Španielov a že španielska vláda by mohla byť pre Indiánov prospešná, t. j. Španieli by si mohli legitímne podriaďiť Indiánov s cieľom všeobecne zlepšiť ich život, priviesť ich ku kresťanstvu a tak aj k spásu a pod. V tomto prípade by podľa Vitoriu *conquista* bola aktom milosrdnej lásky (*caritas*), užitočnou pomocou „barbarom“, Vitoriom považovaných za blížnych kresťanov.<sup>70</sup>

Možnosť podriaďiť si Indiánov na uvedené účely súvisí s Vitoriovým chápaním Indiánov ako „detí“, ktoré sa objavuje v prednáškach, ktoré v rokoch 1533 až 1534 predniesol v Salamanke. Vitoria v nich uvádza, že Indiáni žili pred *conquistou* viac-menej organizovane (politicky) a civilizovane, ako aj v pomernom súlade s prirodzeným právom, ktorého normy odhalili svojim rozumom, nemohli však dosiahnuť (posmrtnú) spásu (t. j. to, na čo ich Boh stvoril, najhlbší zmysel svojej existencie), pretože na dosiahnutie spásy je nutná kresťanská viera, a tú Indiáni nemôžu získať sami, ale k nej musia byť privedení tými, čo si ju už osvojili, čiže v našom prípade španielskymi kolonizátormi. Indiáni sa potom podobajú deťom, ktorí od svojich kresťanských rodičov dostávajú kresťanskú výchovu, pričom tak ako kresťanské deti zostávajú až do završenia svojej výchovy v moci a starostlivosti svojich rodičov, respektíve otcov (*patria potestas*), tak by aj Indiáni mali až do završenia svojej konverzie na katolicizmus zostať v moci a starostlivosti kolonizátorov, respektíve konkrétne Španielskej Koruny, ktorá by vo vzťahu k nim boli ich akýmsi verejným poručníkom, respektíve opatrovníkom.<sup>71</sup>

Vitoriov posledný legitímny titul *conquisty* evidentne korešponduje s jednou zo stratégií, ktorými Koruna v priebehu 16. storočia legitimizovala svoje panstvo v Indiách. Touto stratégiou bolo vykresľovanie Indiánov ako fyzicky, mentálne a kultúrne nedostatočne rozvinutých ľudí, ktorí sú po hmotnej, ako aj duchovnej stránke odkázaní na intenzívnu starostlivosť, pomoc a ochranu Koruny. Postoj Koruny k Indiánom mal preto

<sup>67</sup> Ibidem, s. 69–70.

<sup>68</sup> Ibidem, s. 70.

<sup>69</sup> Ibidem, s. 70.

<sup>70</sup> Ibidem, s. 70–71.

<sup>71</sup> ŠEJVL, M. Koncepcie prirodzeného práva u Francisca de Vitoria, s. 53.

paternalistický charakter, čoho príčinou boli nielen poslanie Koruny christianizovať a „scivilizovať“ Indiánov, ktorého riadnym plnením bola (aspoň teoreticky) podmienená legitimita jej vlády nad Indiami, a snaha Koruny získať nad Indiánmi efektívnu priamu kontrolu, o ktorú musela zápasiť s kolonistami i Cirkvou, ale aj dobové teoretické nazerania na Indiánov, vrátane spomenutého Vitoriovho prirovnania Indiánov k deťom. Tieto nazerania totiž Indiánov zväčša prezentovali ako „nedokonalých“ ľudí, ktorí sa „rovnocennými“ a rovnoprávnymi so španielskymi kolonizátormi môžu stať až potom, ako si osvoja ich hodnoty, normy, náboženstvo a životný štýl, kolonizátormi automaticky považované za zásadne „lepšie“ a správnejšie ako ich indiánske náprotivky, čo sa z pohľadu Koruny mohlo Indiánom podariť iba vtedy, ak budú pod jej určitou správou, a tak aj pod jej určitou mocou. Tomu zodpovedal aj špecifický právny status Indiánov, postupne presadený Korunou, ktorý Indiánom prepožičiaval pozíciu viac-menej slobodných poddaných Koruny, ktorí však boli – ako osoby na to *údajne* odkázané – pod jej určitým poručníctvom, respektíve opatrovníctvom, v dôsledku čoho boli Indiáni na jednej strane relatívne nesvojprávní, avšak na druhej strane osobitne chránení (pozitívne diskriminovaní) celým radom hmotnoprávných, ako aj procesných privilégií.<sup>72</sup>

## 2. DISKUSIA

Ako som spomenul v Úvode a ako sme mali možnosť vidieť v predchádzajúcom výklade, vo Vitoriovom vymedzení a rozbere nelegitímnych a legitímnych titulov *conquisty* sú prítomné určité vnútorné rozpory, ktoré možno zhrnúť takto:

- a) Vitoria odmieta materiálnu intervenciu Španielov v Indiách, t. j. rozšírenie suverenity pápeža alebo cisára (= španielskeho kráľa) na Indie, ktoré nepovažuje za *terra nullius*, respektíve odmieta použitie španielskej vojenskej sily na okupáciu Indii, avšak iba za určitých okolností (prvý, druhý a tretí nelegitímny titul), a súčasne takúto intervenciu za iných okolností pripúšťa (druhý, tretí, štvrtý a siedmy legitímny titul).
- b) Vitoria odmieta kultúrnu intervenciu Španielov v Indiách, t. j. zasahovanie do spôsobu života, kultu, správy a pod. Indiánov, avšak iba za určitých okolností (štvrtý, piaty, šiesty a siedmy nelegitímny titul), a súčasne takúto intervenciu za iných okolností pripúšťa (piaty, šiesty a ôsmy legitímny titul).

Je možné tieto rozpory vysvetliť? A.-E. Pérez Luño sa domnieva, že áno. Tvrdí, že Vitoria v skutočnosti vymedzil iba jeden legitímny titul *conquisty*, a to – porušenie *ius communicationis* Indiánmi (= prvý legitímny titul *conquisty*), pričom ostatné legitímne tituly sú len kazuistickými konkretizáciami (variantmi) tohto všeobecného titulu. Povedané inak, Vitoria podľa Péreza Luña pripúšťal legitimitu *conquisty* iba v prípadoch, v ktorých Indiáni (z Vitoriovho pohľadu) svojvoľne (bezdôvodne) a závažne bránili prirodzenej slobodnej nenásilnej komunikácii medzi nimi a Španielmi. Pritom Vitoria pod komunikáciou rozumel nielen pre komunikujúcich obojstranne výhodné obchodovanie či

<sup>72</sup> Bližšie pozri napr.: CUNILL, C. El indio miserable: nacimiento de la teoría legal en la América colonial del siglo XVI. *Cuadernos Intercambio*. 2011, Vol. 8, núm. 9, s. 229–248. DOUGNAC RODRÍGUEZ, A. *Manual de historia del derecho indiano*, s. 228–229. LÓPEZ DÍAZ-VALENTÍN, P. J. Condición jurídica del indígena americano en Hispanoamérica durante los siglos XVI y XVII. *Fuego y Raya*. 2012, No. 4, s. 123–149.

výmenu znalostí a pod., ale aj povinnosť komunikujúcich strán vzájomne si pomáhať (odtiaľ právo Španielov vojensky zakročiť na účel ochrany nevinných Indiánov určených na obetovanie bohom či zosadenia indiánskych pohanských vládcov brániacich ich už konvertovaným poddaným vyznávať ich nové – kresťanské náboženstvo a pod.). Pérez Luño v tejto povinnosti dokonca vidí predobraz recentného názoru, že ľudské práva a ich ochrana, respektíve porušovanie nie sú výlučne vnútornou záležitosťou štátov, ale aj záležitosťou (respektíve zodpovednosťou) medzinárodného spoločenstva (ľudstva ako celku), ktoré má právo diplomaticky, ale prípadne aj vojensky zakročiť proti štátu výrazne porušujúcemu ľudské práva svojich občanov. Vitoriovým konceptom *ius communicationis* by napokon v jeho optike bolo možné ospravedlniť aj španielsku intervenciu uskutočnenú na účel (nenásilného) „kultúrneho pozdvihnutia“ Indiánov. Táto intervencia by sa totiž dala chápať ako normálna forma komunikácie medzi „vyspelejšou“ – španielskou civilizáciou a „zaostalejšími“ – indiánskymi kultúrami, ktorú Indiáni ako súčasť spoločenstva prirodzene komunikujúcich spoločností sveta by nemali odmietať, o to viac, že by im (z Vitoriovho pohľadu) mohla nesporne priniesť hmotný i nehmotný prospech.<sup>73</sup>

Vitoria svoj koncept *ius communicationis* založil na nasledujúcich predpokladoch: a) prirodzené právo a *ius gentium* dovoľujú všetko, čo nie je zakázané; b) existuje princíp reciprocity, podľa ktorého sa vyžaduje nebrániť iným v tom, v čom nechceme, aby iní bránili nám; c) pokojná a slobodná komunikácia medzi členmi svetového spoločenstva je nevyhnutná pre jeho existenciu, preto každý pokus narušiť alebo zakázať komunikáciu je ilegálny; d) existuje právo, či dokonca povinnosť, šíriť (nie však násilím!) vlastnú kultúru, čo predovšetkým platí o šírení katolicizmu ako z Vitoriovho hľadiska jediného pravého/pravdivého náboženstva. Na druhej strane, Vitoria pripustil, že pôsobenie *ius communicationis* podlieha, respektíve musí podliehať určitým obmedzeniam: a) komunikácia sa nemôže realizovať spôsobom, ktorým by niekomu nespravodlivo vznikla ujma; b) súčasťou komunikácie nesmie byť neprimerané zasahovanie do záležitostí druhých; c) komunikácia má mať mierový charakter, t. j. nemôže ísť o vojenskú akciu, okrem prípadu, ak by vojenská akcia jednej strany bola dôsledkom predchádzajúceho násilného narušenia mierovej komunikácie druhou stranou.<sup>74</sup>

Vitoriov koncept *ius communicationis* možno ďalej považovať za *condicio sine qua non* realizácie *ius gentium*, respektíve *ius inter gentes* – bez možnosti komunikovať nemôžu vzniknúť (právne) vzťahy medzi národmi/štátmi sveta či medzi jednotlivcami z rôznych krajín, a tak sa ani nemôžu uplatniť práva a povinnosti vyplývajúce z *ius gentium*, respektíve z *ius inter gentes* ako akéhosi *celosvetového práva*, zaväzujúceho všetky subjekty medzinárodného spoločenstva. (Ak bola pre Vitoriu možnosť komunikácie zásadným predpokladom rozvoja a pôsobenia práva v spoločnosti, možno, mimochodom, skonštatovať, že Vitoria v druhej štvrtine 16. storočia nevďakom odhalil, hoci len na triviálnej úrovni, fundamentálny význam komunikácie pre existenciu a fungovanie akejkoľvek spoločnosti a práva, ktorý v roku 1981 komplexne vysvetlil J. Habermas vo svojej *teórii komunikatívneho konania*.)

<sup>73</sup> PÉREZ LUÑO, A.-E. *La polémica sobre el Nuevo Mundo. Los clásicos españoles de la Filosofía del Derecho*. Madrid: Editorial Trotta, 1992, s. 89–91.

<sup>74</sup> PÉREZ LUÑO, A.-E. *La polémica sobre el Nuevo Mundo. Los clásicos españoles de la Filosofía del Derecho*, s. 91.

Na prvý pohľad sa môže zdať, že Vitoriov koncept realizácie univerzálnych práv, vyplývajúcich z globálneho *ius gentium* prostredníctvom interkultúrnej komunikácie, a ich porušenia či upierania ako dôvodu na zjednanie nápravy spravodlivou vojnou, je len akosi „neškodnou“ akademickou teóriou či modelom ideálneho medzinárodnoprávného poriadku.

V skutočnosti však túto teóriu treba považovať za sofistikovaný výsledok Vitoriovho úsilia *systematicky a komplexne* legitimizovať španielsku *conquistu* Nového sveta a implicitne dokonca aj cisárovu „svetovládu“ (hoci ju Vitoria *expressis verbis* odmietol), ako možno vidieť o. i. zo založenia legitimacy *conquisty*, vedúcej k rozšíreniu cisárovej vlády zo Starého aj na Nový svet, na predchádzajúcom porušení či upretí takých práv Španielov Indiánmi, ktorých existencia, respektíve celosvetová uplatniteľnosť je len *hypotézou* či (v konkrétno-historickej rovine) *účelovým konštruktom*, konvenujúcim dobovým imperiálnym ambíciám Španielska.<sup>75</sup>

## ZÁVER

Vitoria odmietol možnosť, že by *dominium* Španielska nad Indiami a Indiánmi mohlo vzniknúť originárne (negácia tézy, že cisár je pánom „celého sveta“, čiže aj indiánskych krajín, teórie pontifikálnej teokracie, ako aj *ius inventionis*), alebo ako trest uložený Španielmi Indiánom za odmietanie kresťanskej viery či za hriešny spôsob života, alebo z vôle Indiánov (dobrovoľné podriadenie sa Indiánov španielskej vláde), a odmietol aj tézu, že Indie sú Božím darom. Legitimitu *conquisty* videl Vitoria v nerešpektovaní prirodzeného práva Španielov komunikovať s Indiánmi, ktoré chápal veľmi široko. Komunikácia tak nezahŕňala len právo pobytu, prechodu či obchodovania v Indiách, ale aj: pre Indiánov údajne potrebné šírenie kresťanskej viery a civilizácie; výmenu pohanských vládcov za pre Indiánov údajne „lepších“ či vhodnejších, kresťanských vládcov; vojenskú pomoc nevinne trpiacim a usmrcomaným Indiánom, perzekvovaným indiánskym konvertitom či indiánskym spojencom; a napokon aj presvedčovanie Indiánov o výhodách španielskej vlády, ktoré ich malo priviesť k tomu, aby si túto vládu úplne slobodne zvolili. Vitoriov koncept *ius communicationis* bol založený na predpoklade, že komunikácia Španielov a Indiánov je komunikáciou *inter pares*, ktorý však Vitoria relativizoval ôsmym legitímnym titulom *conquisty*, spočívajúcim na domnienke či skôr predsudku, že Španieli sú intelektuálne, ako aj kultúrne nadradení Indiánom (Vitoria nepopieral racionalitu Indiánov, avšak pripúšťal, že ich racionalita nie je úplná), z čoho mala pre Španielov vyplývať akási morálna povinnosť Indiánov „scivilizovať“ na svoj obraz. Hoci netreba zabúdať, že Vitoria považoval legitimitu tohto titulu za diskutabilnú, jeho myslenie spojené s *conquistou* bolo ako celok (z dnešného hľadiska) výrazne etnocentrické, respektíve europocentrické, t. j. Vitoria na *conquistu* nazerol výlučne cez prizmu dobových európskych, respektíve kresťanských koncepcií, neberúc do úvahy indiánske nazerania na tento pre Indiánov fatálny proces (tie sa, pravda, začali systematickejšie skúmať až v priebehu 20. storočia), respektíve Vitoria automaticky predpokladal globálnu platnosť svojich teórií.

<sup>75</sup> K tomu bližšie pozri THUMFART, J. *Das ius gentium als Form der translatio imperii...*, s. 27 an.

Vitoriovo myslenie spojené s *conquistou* obsahuje viaceré vo väčšej alebo menšej miere inovatívne prvky. Na prvom mieste možno spomenúť suverenitu ľudu, respektíve prirodzené právo každého ľudu slobodne si ustanoviť svoju vládu, pri ktorom vidím Vitoriovu inováciu v rozšírení tohto práva na Indiánov, čím Vitoria prepožičal európskym a indiánskym štátom rovnaký charakter, čo mu ďalej umožnilo postulovať ich vzájomnú právnu rovnosť. Ďalším inovatívnym prvkom je *ius communicationis* ako základ interpersonálnej, internacionálnej a interkultúrnej komunikácie a globálne pôsobiaceho *ius gentium*, ktorého dvojaké vymedzenie – ako prirodzeného práva a ako s ním obsahovo harmonizovaného *ius inter gentes* – je tiež do určitej miery inovatívne, keďže *ius inter gentes* nie je právo prirodzene dané, ale právo, ktoré ľudia/národy z prirodzeného práva vytvorili, pomyselne sa dohodnúc na jeho rešpektovaní, respektíve záväznosti. Inovatívnym je aj Vitoriovo chápanie medzinárodného spoločenstva (*totus orbis*), ktorého subjekty – národy (štáty) i jednotlivci – sú si navzájom právne rovné, nie sú podriadení nejakej nadnárodnej autorite (cisárovi, pápežovi) a sú viazané nimi vytváraným *ius inter gentes*, majúcim kogentný charakter.

## Francisco de Vitoria and the Spanish Conquest of the New World

Peter Vyšný

**Abstract:** *The Spanish conquest of the New World (the Americas) became the subject of serious academic study, analysis, debates and polemics in the 16<sup>th</sup> to 17<sup>th</sup> century, their protagonists are generally referred to as theologians – jurists. The paper focuses on the analysis of conquest, conducted by one of the foremost theologians – jurists, Francisco de Vitoria. The text systematically presents, explains and discusses Vitoria's complex thinking related to the conquest, which rests on the distinction between seven illegitimate and eight legitimate titles of the conquest (justos títulos). The paper also points to Vitoria's more or less innovative concepts of popular sovereignty, the right of each member of the international community to interact with its other members or ius communicationis, the international law or ius inter gentes and the international community or totus orbis.*

**Key words:** conquest, Vitoria, justos títulos, popular sovereignty, ius communicationis, ius inter gentes, totus orbis